

Яцишин Михайло Михайлович,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ПУБЛІЧНОГО ПРАВА (НА ПРИКЛАДІ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА)

Актуальність даної теми визначається загальними умовами реформування кримінально-виконавчої системи, прагненням реалізувати цивілізовані моделі законотворення у цій сфері. При цьому на перший план виступають принципи правотворчості і науковості, здатні гарантувати як високу якість кримінально-виконавчого права, так і вагомість та авторитетність кримінально-виконавчої політики держави.

Як засвідчує аналіз літератури з цієї теми (Л.В.Багрій-Шахматов, М.І.Байтін, М.О.Беляєв, І.Г.Богатирьов, О.М.Джужа, О.В.Дзера, О.М.Костенко, В.Г.Лукашевич, О.Ф.Скакун, А.Х.Степанюк, В.М.Трубников, П.Л.Фріс і ін.), нині в юридичній науці спостерігається намагання завершити класифікацію основоположних принципів кримінально-виконавчого права, з групуванням їх у загальноправові (законність, демократизм, гуманізм); міжгалузеві (спеціальна справедливість, невідворотність виконання і відбування покарань); галузеві (рівність засуджених перед законом, взаємна відповідальність держави і засуджених, диференціація та індивідуалізація покарань, раціональне застосування примусових заходів і стимулювання право слухняної поведінки, поєднання покарання із заходами виправного впливу, участь громадськості в діяльності органів і установ виконання покарань) [1,61].

Водночас, розгляд проблеми принципів у кримінально-виконавчому праві має певну складність, так як серед її фахівців і дотепер немає єдиної думки як щодо самого визначення принципів кримінально-виконавчого права, так і

стосовно їх правової суті та спрямованості, доктринального вираження та нормативно-правового закріплення.

У даному дослідженні *ставиться мета* проаналізувати й охарактеризувати принцип справедливості як визначальний принцип публічного права (у нашому випадку – кримінально-виконавчого права). При цьому ми цілком свідомо характеризуємо даний принцип як «визначальний», так як справедливими мають бути усі дії держави, зумовлені об'єктивними закономірностями реалізації права, взагалі, і кримінально-виконавчого, зокрема.

У цьому зв'язку доречно нагадати, що Стародавній Рим, перейнявши історичний досвід Стародавньої Греції, філософію, закони і принципи права, також вважав, що право – це мистецтво добра і справедливості, що право і юридичні закони виражають або повинні виражати справедливість. Універсальність даного принципу прослідковується у наш час в багатьох міжнародних актах, прийнятих Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи, зокрема таких, як Загальна Декларація прав людини, прийнята 10 грудня 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р., європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод від 4 листопада 1950 р., Європейські пенітенціарні правила від 12 лютого 1987р. та ін., у деяких саме цей принцип регулює відносини між особою і державою.

Згідно із Конституцією України, соціальною державою вважається держава, яка бере на себе обов'язок піклуватися про соціальну справедливість, добробут громадян, їх соціальну захищеність. На цій основі Конституція України закріплює і гарантує комплекс соціальних прав і свобод людини і громадянина [2,106]. На жаль, на сьогодні соціальна сфера державного ладу України залишається найменш гарантованою і переживає період свого становлення.

Сучасне вітчизняне правознавство науково обґрунтовує визначення правової держави згідно з основними вимогами і суттю норм права – правдою, справедливістю, рівністю і рівноправ'ям, гуманізмом тощо [3,41]. Взагалі, в

теорії права цей принцип виділяється багатьма дослідниками як відносно самостійний елемент в системі права. Знаний теоретик кримінально-виконавчого права А.Х.Степанюк виділяє принцип справедливості одним із перших і визначальніших у цій галузі права [4,9]. На його думку, цей принцип, виступаючи фундаментальним критерієм оцінки діяльності правоохоронних органів, посідає центральне місце в забезпеченні прав людини при здійсненні правообмежень, властивих покаранням.

Оскільки застосування таких право обмежень істотно обмежує конституційні права й законні інтереси засудженого, справедливість реалізації кари, відбиваючи співвідношення діяння і відплати за нього, позначає відповідність між правами й обов'язками громадян, закріплення в Конституції України (ст.ст.21-68), і обмеження правового статусу осіб, які зазнали покарання.

Як відомо, правоохоронна діяльність адміністрації органів і установ виконання покарань (УВП) повинна здійснюватися в режимі законності, обумовленої розумінням законності як принципу кримінально-виконавчого права, кримінально-виконавчого законодавства й діяльності органів та УВП. Однак і в даному випадку законність органічно пов'язана зі справедливістю, так як будь-який відступ від неї веде до порушення закону в частині охорони прав та законних інтересів засуджених. Саме тому принцип справедливості включає правові ідеї, які містяться в Загальній декларації прав людини, а саме:

- кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканість;
- ніхто не повинен зазнати тортур або жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує людську гідність, ставлення чи покарання;
- кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності;
- усі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якого розрізнення, на рівний захист законом;

- ніхто не може бути підданий безпідставному арешту, затриманню чи вигнанню;

- кожна людина, для визначення своїх прав та обов'язків і для встановлення обґрунтованості висунутого проти неї кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на розгляд її справи незалежним і безстороннім судом прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості;

- кожна людина, здійснюючи свої права і свободи, повинна зазнавати тільки тих обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання й поваги прав і свобод інших та з метою задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві [5,4-8].

Ідеї справедливості, закладені у перераховані вище права і свободи людини і громадянина, знайшли часткове відтворення при визначенні мети кримінально-виконавчого права України – забезпечення справедливості виконання покарання, дотримання порядку та умов його виконання (відбування, щоб покарання було не тільки карою за вчинений злочин, а й виправляло засуджених, створювало умови для їх ресоціалізації, запобігало вчиненню нових злочинів як засудженими так й іншими особами, недопустимості застосування до засуджених тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження із засудженими (ст.1 КВК України) [6,3].

Відповідно до ч.2 ст.1 КВК України на цій же основі сформульовані основні завдання кримінально-виконавчого права:

1. визначення принципів виконання покарань, правового статусу засуджених, їх прав та обов'язків;
2. регулювання порядку та умов виконання та відбування покарань;
3. охорона та захист прав, свобод та законних інтересів засуджених;
4. визначення заходів виправлення засуджених та профілактики їх асоціальної поведінки;

5. визначення системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності;
6. участь громадськості у виховному процесі, контроль та нагляд за діяльністю органів та установ виконання покарань;
7. надання допомоги особам, звільненим від покарання, контроль та нагляд за ними.

Таким же чином, визначені основи правового статусу засуджених (ст.7 КВК), основні права та обов'язки засуджених (ст.ст. 8-9), право засуджених на особисту безпеку (ст.10).

Отже, принцип справедливості при взаємодії з іншими принципами кримінально-виконавчого права, втіленими у законодавчі та нормативно-правові акти, відновлюють справедливість у суспільстві, яка була порушена вчиненням злочином. З точки зору ціннісного (аксіологічного) підходу, справедливість є критерієм доцільності визначення соціальної і особистісної цінності суб'єктивних прав засуджених у сфері кримінально-виконавчих відносин. З юридичних позицій, справедливість є правовим інструментом розвитку демократії у суспільстві, визначенні системи взаємних юридичних прав та обов'язків держави і особи; регулятором поведінки громадянина (у нашому випадку – засудженого) шляхом фіксації певних еталонів поведінки, які відповідають інтересам суспільства, поєднання порядку і організованості з активністю і самостійністю поведінки громадян.

Таким чином, вимоги, що висуваються до кримінально-виконавчої діяльності, повинні бути справедливими. Справедливість дозволяє не просто оцінити, як реалізується кара, але створює можливість побачити об'єктивно властиві кримінально-виконавчій діяльності риси і якості, що відбивають міру правообмежень, притаманних покаранню.

Література

1. Богатирьов І.Г. Кримінально-виконавче право України: Підручник /І.Г.Богатирьов. - К. :Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність»,2008.-352 с.
2. Конституція України: текст Основного Закону з офіційними тлумаченнями Конституційного Суду/Огляд і коментарі В.Ф.Погорілка та В.Л.Федоренка. – К.: Наукова думка, 2006.-211 с.
3. Правознавство: Підручник/ За відп. ред. О.В.Дзери. – 10-е вид., перероб. і допов. – К. :Юрінком Інтер, 2007. – 848 с.
4. Кримінально-виконавче право України: Підручник/За ред. проф. А.Х. Степанюка. – Харків: Право,2005. – 397 с.
5. Збірник нормативних актів з кримінально-виконавчого права України/ В.М.Трубников, Ю.В.Шинкарьов. – Х. :Харків юридичний, 2008.-684 с.
6. Кримінально-виконавчий кодекс України: Чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 15 лют.2008 р.: (відповідає офіц. текстові). – К. :Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. – 88 с. – (Кодекси України).